

14. Glaserfeld E. Farewell to objectivity / E. Glaserfeld et al. // Systems Research. – 2005. – Т. 6. – Р. 193–203.
15. McLean K. C. Selves creating stories creating selves: A process model of self-development / K. C. McLean, M. Pasupathi, J. L. Pals // Personality and Social Psychology Review. – 2007. – Т. 11. – № 3. – Р. 262–278.
16. Siemens H. Nietzsche, Power and Politics: Rethinking Nietzsche's Legacy for Political Thought / H. Siemens, V. Roodt (ed.). – Walter de Gruyter, 2008. – Р. 878.
17. Simmel G. Die Großstädte und das Geistesleben / G. Simmel. – Jazzybee Verlag, 2012. – 51 p.

Received June 5, 2017

Revised July 10, 2017

Accepted August 8, 2017

УДК 159.99

Я. В. Сухенко

suhenko333@gmail.com

ІНДИВІДУАЛЬНА ОСВІТНЯ ТРАЄКТОРІЯ: АНАЛІЗ ФЕНОМЕНУ У ВІТЧИЗНЯНИХ І ЗАРУБІЖНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Sukhenko Y. V. Individual educational pathway: analysis of the phenomenon in Ukrainian and foreign studies / Y. V. Sukhenko // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G. S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S. D. Maksymenko, L. A. Onufriieva. – Issue 38. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2017. – P. 371–382.

Y. V. Sukhenko. Individual educational pathway: analysis of the phenomenon in Ukrainian and foreign studies. The results of interdisciplinary analysis of the content and definitions of the concept of «individual educational pathway» as well as semantically similar concepts, that are actively used in Ukrainian and foreign studies are presented.

It is shown that the most commonly used in the Ukrainian and Russian literature are such concepts like «individual educational pathway», «individual educational route», «individual educational program». In English and French publications in order to mark individual movement and progress in education the researchers use the following definitions «academic

tracks», «school / training careers», «educational / training trajectory», «educational / training path», «student transition», and they focus on such characteristics as: features of social origin; available educational experience of the subject of study; structuring, consistency, linearity, flexibility of the process of lifelong learning; local learning conditions as factors for the formation of identity and aptitude for learning; correlation of student (educational) transitions and transitional periods in the life of the personality; situational and chronological factors of the development of the personal educational pathway.

The article defines that psychological and pedagogical content of the concept of «individual educational pathway» is revealed and specified through a number of diverse categories: educational and didactic (technologies of education, educational programs, content of education); resourceful (organizational, human and other resources of the provision and implementation of the personal educational pathway); individual and socio-psychological (biopsychic, personal, social characteristics of the subjects of generation and implementation of the personal educational pathway); cartographic-chronological (as a category that combines subjective and objective educational graphs in the three-dimensional chronological space).

It has been specified that individual educational pathway are characterized by content and dynamic dissimilarity, which develops in the unity of its stable and transitional stages, and psychologically brings together the issues of the individual educational pathway and the life path of the personality.

Key words: individual educational pathway, individual educational route, individual educational program, academic tracks, school / training career, student transition.

Я. В. Сухенко. Індивідуальна освітня траєкторія: аналіз феномену у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях. Представлено результати міждисциплінарного аналізу змісту та визначень поняття «індивідуальна освітня траєкторія» (далі – ІОТ), а також семантично близьких до нього понять, що активно використовуються у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях.

Показано, що найбільш вживаними в україномовній та російськомовній літературі є такі поняття, як «індивідуальна навчальна / освітня траєкторія», «індивідуальний навчальний / освітній маршрут», «індивідуальна навчальна / освітня програма». В англomовних і франкомовних публікаціях для позначення індивідуального руху та прогресу в освіті дослідники використовують такі дефініції: «академічний трек», «шкільна / навчальна кар'єра», «освітя / навчальна траєкторія», «освітній / навчальний шлях», «студентський перехід», і акцентують увагу на таких їх характеристиках, як: особливості соціального походження; наявний освітній досвід суб'єкта навчання; структурованість, послідовність, лінійність, гнучкість процесу набуття освіти упродовж життя; локальні умови навчання в якості чинників формування іден-

тичності та схильності до навчання; співвіднесеність студентських (навчальних) переходів і перехідних періодів у житті особистості; ситуаційно-хронологічні чинники розгортання ІОТ.

Визначено, що психолого-педагогічний зміст поняття «індивідуальна освітня траєкторія» розкривається та конкретизується через низку різнопланових категорій: освітньо-дидактична (технології освіти, освітні програми, зміст освіти); ресурсна (організаційні, людські та інші ресурси забезпечення і реалізації індивідуальної освітньої траєкторії); індивідуально- та соціально-психологічна (біопсихічні, особистісні, соціальні характеристики суб'єктів породження та реалізації ІОТ); картографічно-хронологічна (як категорія, що поєднує суб'єктивні й об'єктивні освітні графи у тривимірному хронологічному просторі).

Установлено, що ІОТ характеризується змістовою та динамічною неоднорідністю, що виявляється у єдності її стабільних і перехідних етапів.

Ключові слова: індивідуальна навчальна / освітня траєкторія, індивідуальний освітній маршрут, індивідуальна освітня програма, шкільна й навчальна кар'єра, студентські переходи.

Постановка проблеми. Проблема індивідуальних освітніх траєкторій набула особливої актуальності в контексті розроблення таких сучасних освітніх трендів, як «освіта упродовж життя», «особистісно зорієнтоване навчання», «життєвий шлях». Вона має міждисциплінарний характер, активно досліджується в педагогіці з акцентом на педагогічних умовах, механізмах, формах, ресурсах і засобах створення та реалізації ІОТ на різних рівнях освіти, в соціології – на загальних тенденціях освітніх траєкторій учнів, студентів, дорослих, пов'язаних із проблемами безробіття, соціальної інтеграції, рівності, доступності знань, успішності кар'єри, соціальної політики держав тощо. В окремих наукових розвідках приділяється увага й психологічним аспектам ІОТ, проте психологічний зміст і потенціал цього поняття не розкритий повною мірою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виділяємо декілька психологічних підходів, які безпосередньо пов'язані з дослідженням проблеми ІОТ. Зокрема, концепцію особистісно зорієнтованого навчання І. Якиманської, в якій введено поняття індивідуальної траєкторії психічного розвитку дитини [7]. Його екстраполяція у навчальний контекст сприяла розвитку уявлень про індивідуальну освітню траєкторію та дозволила О. Носовій визначити її як складне, системне, особистісно значуще утворення, що відрізняється суб'єктною своєрідністю та стійкістю прояву способів навчальної роботи [5]. В теорії особистісних змінювань П. Лушина доведено еквівалентність педагогічної та

психотерапевтичної форм особистісного змінювання, розкрито особливості екофасилітативної форми управління ними як технології, що дозволяє педагогу супроводжувати індивідуальну траєкторію розвитку особистості у практиці освітнього процесу [3]. Згідно з підходом Е. Зеєра, проектування освітніх траєкторій є суб'єктивно значущим для особистості, відповідає індивідуальній логіці розвитку людини – її психологіці, вивчається у контексті неперервної освіти та прогнозування професійного майбутнього [2].

Виклад основного матеріалу. Мета дослідження полягає в поглибленні уявлень про ІОТ як психологічний феномен шляхом міждисциплінарного аналізу його змісту та визначень у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях.

Найбільш поширеними в україномовній та російськомовній літературі є такі поняття, як індивідуальна освітня траєкторія, індивідуальний освітній маршрут (далі – ІОМ), індивідуальна освітня програма (далі – ІОП). Щодо співвіднесеності між ними, то існують певні варіації у поглядах дослідників. Н. Шапошникова виходить з того, що ІОП студента являє собою найзагальніший рівень проектування освіти, а конкретизація ІОП проявляється в розробленому ІОМ та ІОТ студента [6]. Л. Вишневська конкретизує напрями реалізації ІОТ (змістовий – відображається у варіативних навчальних планах, які визначають ІОМ; діяльнісний – як спеціальні педагогічні технології; процесуальний – включає організаційні аспекти) та визначає, що ІОТ передбачає наявність ІОМ у якості змістового компонента та технологій освітнього процесу як способів реалізації ІОМ [1]. Ф. Мухаметзянова зазначає, що ІОТ є ширшим поняттям, ніж ІОМ, а участь студента в проектуванні ІОТ відзначається його суб'єктивністю, тобто особливостями мотивації; цілепокладання; локусу контролю; планування; прийняття рішення; безконфліктного спілкування; комунікативності; самовизначення, рефлексії. Тому дослідниця оперує поняттям «суб'єктивний навчальний маршрут» (СОМ) студента вишу та розуміє його як індивідуально-диференційовану навчальну програму, що цілеспрямовано проектується та забезпечує студенту позицію суб'єкта навчально-професійної діяльності при реалізації індивідуальної навчальної траєкторії як суб'єкта її вибору, розробки і реалізації при здійсненні викладачем вишу психолого-педагогічної підтримки його самовизначення та самореалізації [4].

Багатогранність педагогічного змісту феномену ІОТ відображається і в інших його визначеннях: як програми освітньої ді-

яльності старшокласника, розробленої ним спільно з педагогом із різною часткою їх участі, що залежить від готовності учня до цього виду діяльності та наявності у нього відповідних навичок (К. Александрова); як проекту індивідуально диференційованого опанування основною освітньою програмою, що забезпечує студенту вишу як суб'єкту навчально-професійної діяльності позицію суб'єкта вибору ІОТ, розробки та реалізації основної освітньої програми при забезпеченні педагогічних умов (М. Соколова); як персонального шляху досягнення поставленої освітньої цілі (або навчального завдання) конкретним учнем, який відповідає його можливостям, мотивам, інтересам і потребам (П. Сисоєв); як персонального шляху реалізації особистісного потенціалу кожного учня в освіті, що є сукупністю його здібностей – оргдіяльнісних, пізнавальних, творчих, комунікативних тощо, процес виявлення, реалізації та розвитку яких відбувається в ході освітнього руху учнів за індивідуальними траєкторіями (А. Хуторський); як прояву стилю навчальної діяльності кожного учня, що залежить від його мотивації, здатності до навчання та здійснюється у співпраці з педагогом (С. Вдовіна, І. Кунгурова); як власної ролі та відповідальності того, хто навчається, в здійсненні пізнавальної діяльності, що виявляє його особистісний потенціал; як безперервної умовної лінії, переміщення за якою особистість здійснює в освітньому просторі відповідно до рівнів підготовки (освітніх цenzів) і з урахуванням наступності раніше набутих знань (Т. Ломакіна).

У психологічних наукових розвідках ІОТ визначається як складне, системне, особистісно значуще утворення, що відрізняється суб'єктною своєрідністю та стійкістю прояву способів навчальної роботи, як персональний шлях реалізації в освіті особистісного потенціалу кожного учня, що визначається двома джерелами: соціальним та природним у їх складних взаємозалежностях (О. Носова); як усвідомлений та відповідальний вибір особистістю цільової орієнтації реалізації власного професійно-освітнього потенціалу відповідно до сформованих цінностей, установок, смислів життєдіяльності та з урахуванням наявності альтернативних освітніх програм, можливостей освітніх організацій (Е. Зеєр, Е. Симанюк); як дидактичний принцип, що має глибокий психологічний зміст у контексті дистанційного е-навчання, що створює безпрецедентні можливості для інтелектуального саморозвитку (М. Смульсон); як цілісна дидактична технологія підготовки студентів у виші, метою якої є підвищен-

ня навчальної мотивації студентів різної професійної спрямованості та підготовка спеціалістів, кваліфікаційно зорієнтованих на запити ринку праці; як технологія, що дає змогу вивести навчальний процес підготовки майбутніх спеціалістів на рівень смислової саморегуляції шляхом смислоутворення та смислови-явлення самими студентами (К. Дзюба); як розділ психології, що вивчає особливості «топографії» особистості, тобто з точки зору просторово-часових її характеристик; як унікальне поєднання внутрішніх засобів, способів, умов діяльності для досягнення поставленої освітньої мети в певних заданих зовнішніх умовах; як особливості руху / розвитку особистості на освітній мапі місцевості; як психолого-педагогічна технологія, що зумовлює дидактичну потребу в постійному перевизначенні, довивзначенні навчального змісту в конкретних умовах (П. Лушин).

Отже, психолого-педагогічний зміст ІОТ є досить широким, розкривається та конкретизується низкою різнопланових категорій, які за аналізом семантичних одиниць, що містяться у наведених вище визначеннях, можна позначити так:

- дидактично-ресурсна категорія описується такими семантичними одиницями, як технологія освітнього процесу, дидактичний принцип у контексті е-навчання, програма освітньої діяльності, освітня програма, альтернативна освітня програма, можливості освітніх організацій; довивзначення навчального змісту в конкретних умовах;

- індивідуально- та соціально-психологічна – як установка, потреба, мотив, інтерес, здібності, цінності, відповідальність, локус контролю, цілепокладання, вибір, самовизначення, стиль навчальної діяльності, соціально-професійна спрямованість, ціннісно-смислова орієнтація, саморегуляція, суб'єктність, інтелектуальний саморозвиток, безконфліктне спілкування, комунікативність, педагогічна форма особистісних змінювань;

- картографічно-процесуальна – як персональний шлях досягнення освітньої цілі та реалізації особистісного потенціалу учня в освіті, безперервна умовна лінія переміщення в освітньому просторі, процес проектування й опанування освітньою програмою, просторово-часові характеристики особистості, особливості руху / розвитку особистості на освітній мапі місцевості тощо.

Аналіз англomовних і франкомовних публікацій із проблеми ІОТ засвідчив, що зарубіжні дослідники фокусуються на дещо інших аспектах і роблять відповідні наголоси у визначеннях, що

диференціюються в різних науково-теоретичних підходах для позначення індивідуального руху та прогресу в освіті. У роботі канадських учених (D. Pierre, P. France, T. Claude, G. Amélie) відображено традиції використання семантично близьких понять таким чином [7]:

– «академічний трек / доріжка» (англ. – «*academic tracks*») використовують для характеристики процесу набуття освіти, що співвідноситься з організаційною структурою формальної освіти, означає послідовні кроки, здійснені під час індивідуального просування (прогресу) в ній, та меншою мірою відображає специфіку нелінійного навчання;

– «шкільна й навчальна кар'єра» (англ. – «*school and learning careers*») – позначає лінію навчання особистості, що характеризується успішністю у навчанні, переходами на наступний / вищий рівень, вибір певного напрямку / профілю навчання; послідовність подій, що через освіту та навчання формують і перетворюють індивідуальну ідентичність; складну взаємодію між соціальними, економічними структурами, що формують життя людей, та освітніми установами, що визначають процеси, пов'язані з навчанням та самими учнями;

– «освітня та навчальна траєкторії» (англ. – «*educational and learning trajectories*») – акцентується увага на соціальному статусі особистості, її соціальному походженні, належності до різних соціальних груп (наприклад, освітні траєкторії письменників, учених, художників), позначає особливості соціального походження, оточення, що задають орієнтири, «планку», можливі напрями освіти, зв'язок із сімейною освітньою традицією;

«навчальний шлях» (англ. – *learning pathway*) – відображає результат власне освітнього досвіду, подій та освітніх шляхів, результат освітніх ситуацій, що відбуваються у межах формального навчання і шкільної системи. Дослідники зазначають, що, зазвичай, навчальні шляхи включають усі освітні ситуації незалежно від локації або навчального контексту, а освітній шлях (англ. – *educational pathway*) відбувається всередині шкільної системи. В їхньому власному розумінні: «Освітні шляхи (англ. – *educational pathways*) є низкою рішень, подій та ситуацій, що стосуються навчання й освіти у навчальному середовищі, за яких результат може бути «упорядкованим» (наприклад, коли шлях розгортається відповідно до формальної структури системи) або ні (наприклад, коли шлях зазнає розривів або біфуркацій). Цілісність освітньої траєкторії виявляється у планових,

структурованих етапах середньої та вищої освіти і нелінійних етапах, зумовлених зовнішніми ситуативними та внутрішніми мотиваційними чинниками. При цьому освітній шлях визначають чотири ключові протиріччя: між особистістю та установою, між суб'єктивними та об'єктивними ситуаціями; між шкільним навчанням та позакласним досвідом; між минулим досвідом / досягненнями та очікуваннями щодо майбутнього» [7, с. 17].

М. Aro, А. Walther також визначають освітні траєкторії (англ. – *educational trajectories*) з акцентом на сукупності переходів між рівнями освіти й установами, що призводять до різних рівнів освітнього капіталу. Чинниками впливу на них визначають індивідуальний вибір особистості, структури соціальної нерівності, інституційні механізми, що забезпечують доступ до освіти впродовж усього життєвого циклу. Дослідники дійшли висновку, що освітні траєкторії можуть за певних умов призводити до соціальної мобільності, але загалом соціальні структури впливають як на індивідуальний вибір, так і на можливість таким чином, що статус-кво, як правило, зберігається. Згідно порівняльного аналізу різні режими переходу мають на увазі різні констеляції освітніх траєкторій, що також зумовлені різним співвідношенням між освітою та добробутом при формуванні індивідуальних життєвих курсів [10].

Т. Gale, S. Parker зосередили увагу на вивченні проблеми студентських / учнівських переходів (англ. – *student transition*), пов'язуючи її актуальність із новою плінною повсякденністю та її невід'ємним атрибутом – освітою особистості упродовж життя. Студентські переходи розуміються ними як зміна напрямку руху студентів у формальній освіті та розглядаються у контексті широкої проблематики життєвих переходів або перехідних періодів. Дослідники шукають відповідь на питання: як певні форми досвіду, ідентичності та відповідних ставлень особистості зберігаються та / або змінюються під впливом формальної передачі знань і сенситивності. Відповідь на це питання репрезентована у типології студентських переходів у вищій освіті (що базується на таких критеріях, як: зміни під час освітніх переходів, їх динаміка, особливості організації, змісту, форм навчання) та включає: перехід як індукцію (англ. – *transition as induction*) – послідовно визначені періоди корегування, у тому числі інкубації, з одного інституційного та / або дисциплінарного контексту до іншого; їх динаміка визначається інституційними нормами та процедурами, характеризується лінійністю, поступовістю, визначеною

часовою перспективою, контекстуальним знайомством із кризами; перехід як розвиток (англ. – *transition as development*) – передбачає перехід від одного життєвого етапу до іншого (наприклад, від студента до фахівця), спирається на поняття ідентичності, пов’язується з трансформаціями, метаморфозами студентської / професійної ідентичностей; перехід як становлення (англ. – *transition as becoming*) являє собою нескінченний ланцюг фрагментарних змін реалій життя та суб’єктивного досвіду від народження до смерті; має ризоматичний, зигзагоподібний, спіралеподібний характер, системи є гнучкими, ідентичність ефемерною, кризи сприймаються як стадії, що не є специфічними або обов’язково проблематичними [9, с. 16–18].

Отже, аналіз зарубіжних підходів до розуміння специфіки просування та прогресу особистості в освіті, а також визначення англословних понять, синонімічних поняттю ІОТ, поглиблюють уявлення про цей феномен та дозволяють визначити такі пов’язані з ним характеристики: особливості соціального походження та оточення; наявний освітній досвід суб’єкта навчання; структурованість, послідовність, лінійність, гнучкість процесу набуття освіти, упродовж життя; локальні умови навчання в якості чинників формування ідентичності та схильності до навчання; характер (графіка) траєкторії, співвіднесеність студентських (навчальних) переходів і перехідних періодів у житті особистості; ситуативно-хронологічний чинник розгортання ІОТ.

Висновки. Аналіз змісту та визначень поняття ІОТ, а також семантично близьких понять у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях (педагогічних, соціологічних і власне психологічних) відображає різні концептуальні підходи, світоглядні та наукові позиції авторів стосовно цього феномену, багатогранну сутність і складність індивідуалізованого процесу набуття освіти особистістю упродовж життя та дає змогу сформулювати такі висновки:

- ІОТ особистості характеризуються змістовою та динамічною неоднорідністю, що виявляється у єдності її стабільних і перехідних етапів та зближує у психологічному плані проблеми індивідуальної освітньої траєкторії, розвитку особистості, особистісних змінювань, життєвого шляху особистості;
- найближчим за семантикою англословним відповідником для поняття «індивідуальна освітня траєкторія», що відображає його психологічний зміст, є поняття «personal educational pathway». Поняття «student transition» – «студентський перехід» наразі не досить поширене в україномовній семантиці,

проте, у психологічному контексті дослідження стабільних і перехідних періодів у житті особистості, видається логічним і невід'ємним атрибутом ІОТ, її специфічним етапом (фазою);

– психолого-педагогічний зміст ІОТ розкривається та конкретизується у таких категоріях: освітньо-дидактичній (технології освіти, освітні програми, зміст освіти); ресурсній (організаційні, людські та інші ресурси забезпечення і реалізації ІОТ); індивідуально- та соціально-психологічній (біопсихічні, особистісні, соціальні характеристики суб'єктів породження та реалізації ІОТ); картографічно-хронологічній (як категорія, що поєднує суб'єктивні й об'єктивні освітні графи у тривимірному хронологічному просторі);

– існуючі практики реалізації ІОТ особистості на різних рівнях формальної освіти обмежені чинним форматом відбору претендентів на навчання та власне особливостями організації, змістового наповнення освітнього процесу, забезпечують можливості вибору власної траєкторії у доволі вузькому діапазоні та мають ознаки декларативно-маніпулятивного характеру, що зумовлює нагальну потребу в розробленні більш реалістичних та відповідних умовам VUCA-світу моделей реалізації ІОТ особистості.

Перспективи подальших досліджень проблеми ІОТ пов'язуємо з вивченням психологічних детермінант ІОТ.

Список використаних джерел

1. Вишневская Л. Л. Исследовательская деятельность учащихся гимназии как средство реализации их индивидуальных образовательных траекторий : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Л. Л. Вишневская ; Ярославский гос. пед. ун-т. – Ярославль, 2008. – 174 с.
2. Зеер Э. Ф. Индивидуальные образовательные траектории в системе непрерывного образования / Э. Ф. Зеер, Э. Э. Сыманюк // Педагогическое образование в России. – 2014. – № 3. – С. 74–82.
3. Лушин П. В. Хаос и неопределенность: от страдания – к росту и развитию [Текст] : монография / П. В. Лушин. – Киев, 2017. – 144 с. – (Серия «Живая книга» ; Т. 4).
4. Мухаметзянова Ф. Г. Проектирование индивидуальной образовательной траектории и маршрута студента ВУЗа – будущего бакалавра / Ф. Г. Мухаметзянова, Р. В. Забиров // Казанский педагогический журнал. – 2015. – № 4-1 (111). – С. 130–134.

5. Носова Е. П. Психолого-педагогические условия выявления и поддержки индивидуальной образовательной траектории ученика [Текст] : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Елена Павловна Носова. – М., 2009. – 142 с.
6. Шапошникова Н. Ю. Индивидуальная образовательная траектория студента: анализ трактовок понятия / Н. Ю. Шапошникова // Педагогическое образование в России. – 2015. – № 5. – С. 39–44.
7. Якиманская И. С. Требования к учебным программам, ориентированным на личностное развитие школьников / И. С. Якиманская // Вопросы психологии. – 1994. – № 2. – С. 64–78.
8. Doray Pierre. Educational Pathways: Some Key Concepts / Pierre Doray, France Picard, Claude Trottier, Amélie Groleau // The Canada Millennium Scholarship Foundation, Millennium Research Series. – 2009. – № 44, June.
9. Gale Trevor. Navigating student transition in higher education: induction, development, becoming, in Universities in transition : foregrounding social contexts of knowledge in the first year experience / Trevor Gale, Stephen Parker. – Adelaide, S. A. : University of Adelaide Press, 2014. – P. 13–39.
10. STYLE: Strategic Transitions For Youth Labour In Europe [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.style-research.eu/resource-centre/glossary/educational-trajectories/>.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Vishnevskaja L. L. Issledovatel'skaja dejatel'nost' uchashhijh gimnazii kak sredstvo realizacii ih individual'nyh obrazovatel'nyh traektorij : diss. ... kand. ped. nauk : 13.00.01 / L. L. Vishnevskaja ; Jaroslavskij gos. ped. un-t. – Jaroslavl', 2008. – 174 с.
2. Zeer Je. F. Individual'nye obrazovatel'nye traektorii v sisteme nepreryvnogo obrazovanija / Je. F. Zeer, Je. Je. Symanjuk // Pedagogicheskoe obrazovanie v Rossii. – 2014. – № 3. – S. 74–82.
3. Lushin P. V. Haos i neopredelennost': ot stradanija – k rostu i razvitiju [Tekst] : monografija / P. V. Lushin. – Kiev, 2017. – 144 s. – (Serija «Zhivaja kniga» ; T. 4).
4. Muhametjanova F. G. Proektirovanie individual'noj obrazovatel'noj traektorii i marshruta studenta VUza – budushhego bakalavra / F. G. Muhametjanova, R. V. Zabirov //

- Kazanskij pedagogicheskij zhurnal. – 2015. – № 4-1 (111). – S. 130–134.
5. Nosova E. P. Psihologo-pedagogicheskie uslovija vyjavlenija i podderzhki individual'noj obrazovatel'noj traektorii učenika [Tekst] : dis. ... kand. psihol. nauk : 19.00.07 / Elena Pavlovna Nosova. – M., 2009. – 142 s.
  6. Shaposhnikova N. Ju. Individual'naja obrazovatel'naja traektorija studenta: analiz traktovok ponjatija / N. Ju. Shaposhnikova // Pedagogicheskoe obrazovanie v Rossii. – 2015. – № 5. – S. 39–44.
  7. Jakimanskaja I. S. Trebovanija k uchebnym programmam, orientirovannym na lichnostnoe razvitie shkol'nikov / I. S. Jakimanskaja // Voprosy psihologii. – 1994. – № 2. – S. 64–78.
  8. Doray Pierre. Educational Pathways: Some Key Concepts / Pierre Doray, France Picard, Claude Trottier, Amélie Groleau // The Canada Millennium Scholarship Foundation, Millennium Research Series. – 2009. – № 44, June.
  9. Gale Trevor. Navigating student transition in higher education: induction, development, becoming, in Universities in transition : foregrounding social contexts of knowledge in the first year experience / Trevor Gale, Stephen Parker. – Adelaide, S. A. : University of Adelaide Press, 2014. – P. 13–39.
  10. STYLE: Strategic Transitions For Youth Labour In Europe [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.style-research.eu/resource-centre/glossary/educational-trajectories/>.

Received June 19, 2017

Revised July 13, 2017

Accepted August 14, 2017